

УВОД

Проблемът за динамиката, структурите и макроикономическата обвързаност на бюджетните разходи е изключително актуален в икономическата теория и практика. Интересът към тази проблематика нараства съществено и в контекста на задълбочаването на интеграционния процес в Европейския съюз. Причината е, че на политиката, свързана с формирането и изпълнението на държавния бюджет, се отрежда все по-важна роля в процеса на макроикономическото регулиране. Това произтича от обстоятелството, че на последния етап от изграждането на Икономическия и паричен съюз (ИПС) на ЕС паричната политика, провеждана от Европейската централна банка, има наднационален характер, поради което не може да бъде използвана за противодействие на асиметрични шокове, засягащи отделни държави членки. Това обстоятелство придобива все по-голяма значимост с поетапното включване в еврозоната на нови държави – членки на ЕС, от Централна и Източна Европа (ЦИЕ), Средиземноморието и Югоизточна Европа (ЮИЕ). В резултат на това нараства хетерогенността в общия валутен съюз, което повишава вероятността от възникване на такива асиметрични шокови ефекти. Ограничаването на тяхното проявление в отделните икономики остава в ръцете на националните власти, които могат да използват различни фискални инструменти, в т.ч. и такива, свързани с разходната страна на държавния бюджет. Освен това дори при еднородни икономически шокове наднационалната парична политика може да се окаже недостатъчна за тяхното преодоляване. Такива са случаите със силните рецесионни спадове вследствие на световната икономическа криза и КОВИД кризата. При подобни ситуации фискално-паричното комбиниране може да индуцира допълнителни стимулиращи импулси върху съвкупната икономическа активност.

Нарастващото значение на стабилизационната роля на фискалната политика се отнася не само за страните – членки на ИПС на ЕС, без право на дерогация, но и за тези с право на дерогация. Това се обуславя от съществуването на определени национални институционални ограничения при провеждането на политиките, свързани

с промените в паричното предлагане и валутния курс. Примери за такива ограничения са действието на режима на паричния съвет и участието в Европейския валутен механизъм II (ЕВМ II). Ето защо националните власти при подобни условия следва да разчитат преимуществено на дискреционните фискални мерки за ограничаване на проявлението на макроикономическата нестабилност. Освен това икономиките на държавите – членки на еврозоната, също са уязвими от силни негативни икономически шокове. Тяхното преодоляване предполага съвместно използване на различните инструменти на макроикономическите политики, включително и на тези, свързани с разходите на държавното управление, за да се постигне достатъчно силна ответна реакция.

Силната интегрираност на икономиките на страните – членки на ЕС, се явява причина ефектите от фискалните промени в една държава членка да могат да се разпростират извън нейните национални рамки. Във връзка с това промените в бюджетните разходи в дадена страна са в състояние да влияят в различна степен и върху икономите на останалите държави от Съюза. Ето защо евентуалните експанзионистични разходни фискални дискреции в една държава членка могат да индуцират стимулиращи въздействия върху макроикономическата активност и в другите страни членки, които се реализират основно по линия на външната търговия. Наред с това обаче е възможно тези дискреционни фискални промени да са източник и на други външни ефекти, които да имат отрицателни влияния върху останалите страни – членки на ЕС, особено ако страните са част от еврозоната. Тези влияния се реализират посредством трансакционния канал на лихвените проценти. С оглед проявлението на посочените външни ефекти все по-голяма важност придобиват и въпросите, отнасящи се до тяхната факторна обусловеност, както и до съгласуваността на националните политики в отделните държави членки. Те имат пряка връзка с институционалната рамка на ИПС на ЕС относно надзора върху състоянието на държавния бюджет и координацията на икономическите политики. Всичко това свидетелства за наличието на множество макроикономически проекции на провежданите политики, свързани с бюджетните разходи, които не се ограничават само до обхвата на национална икономика, а се разпростират и извън него.

Научният интерес към проблема за макроикономическата обвързаност на бюджетните разходи произтича и от обстоятелството, че проявлението на зависимостите между разходите на държавното управление и макроикономическата динамика се реализира не само в краткосрочен период, но и в по-дългосрочен времеви хоризонт. Във връзка с това следва да се отбележи, че разходната политика на правителствата е в състояние да влияе и върху дългосрочния икономически растеж. В този случай фокусът се поставя върху структурата на бюджетните разходи, тъй като определени техни компоненти могат да имат благоприятно въздействие върху производителността и възвръщаемостта в частния сектор, както и върху технологичния прогрес и възможностите за абсорбиране на знания и човешки капитал. Проявлението на такива стимулиращи ефекти на разходите на държавното управление върху икономическия растеж може да съдейства за ускоряване на процеса на реално сближаване между страните от ЕС. По този начин разходната политика на правителствата може да интензифицира процеса на догонване, който намира израз в намаляването на дистанцията в равнището на реалния доход на човек от населението между страните с по-нисък и по-висок доход.

Основна *цел* на настоящата монография е комплексното изследване на динамиката, структурните характеристики и макроикономическата обвързаност на бюджетните разходи в страните от Европейския съюз, като се открият техните различия в старите и новите държави членки.

Обект на изследването са разходите на държавното управление в страните от ЕС през периода 2000 – 2020 г. *Предмет* на изследването са макроикономическите проекции на поведението на бюджетните разходи и на техните съставни компоненти, разгледани през призмата на различията в старите и новите държави – членки на Съюза.

Постигането на основната цел на изследването се реализира чрез изпълнението на следните групи изследователски *задачи*:

Първо, анализ на водещите теоретични възгледи и резултати от емпирични изследвания за стабилизационната роля на бюджетните разходи и тяхната връзка с дългосрочната макроикономическа динамика през призмата на своеобразията между старите и новите държави – членки на ЕС.

Второ, систематизиране на набор от показатели и тяхното структуриране на различни равнища на агрегация, представяне на познавателната същност на тези индикатори и селектиране на необходимата статистическа информация.

Трето, очертаване на своеобразията в динамиката на крайните потребителски разходи на правителството в старите и новите страни – членки на ЕС, характеризиране на различните им структурни разрези, разкриване на относителната значимост на съставните им компоненти в равнището на общото правителствено потребление и на brutния продукт и оценяване на приносите на отделните структурни елементи за прираста на правителствените разходи за крайно потребление и за темпа на икономически растеж.

Четвърто, извеждане на особеностите в динамиката на правителствените инвестиции в старите и новите държави – членки на Съюза, анализиране на относителната им значимост в brutния вътрешен продукт и определяне на техните приноси в темповете на прираст на реалния БВП.

Пето, изследване на основните характеристики в поведението на общите разходи на държавното управление и съществуващите взаимовръзки с макроикономическата динамика в старите и новите държави членки, проследяване на промените във времето на относителните тегла на отделните компоненти на разходите в БВП, открояване на значимостта на тези компоненти в равнището и прираста на общите разходи, както и на техните проекции върху съвкупната икономическа активност.

В монографията се търси потвърждение на следната *научноизследователска теза*: Динамиката, структурите и макроикономическата обвързаност на бюджетните разходи показват ясно изразени особености в старите и новите държави – членки на ЕС, които се отнасят до определени количествени и качествени характеристики на протичащите процеси във времето и на установените връзки и зависимости.

Постигането на основната цел, изпълнението на задачите и доказването на научноизследователската теза стават чрез прилагането на системен теоретико-методологичен подход, който се реализира чрез следните *изследователски методи*:

Първо, исторически и логически анализ на теоретико-емпиричните възгледи за ролята на бюджетните разходи за ограничаване на икономическата нестабилност и стимулиране на икономическия растеж, на своеобразията във времето на поведението на отделните показатели за бюджетните разходи и на различните структурни разрези на разходите, на техните макроикономически проекции за целия изследван времеви период и за негови отделни обособени интервали, както и на най-важните особености на съществуващите взаимозависимости в старите и новите страни – членки на ЕС.

Второ, анализ и синтез при дезагрегиране на разходите на държавното управление на различни компоненти и тяхното последващо агрегиране към първоначалните съвкупности, при оценка на значимостта на отделните компоненти на разходите и техните приноси за динамиката на общото равнище на разходите, както и при определяне на ролята на различните категории бюджетни разходи и съставните им елементи за реализирания темп на икономически растеж.

Трето, индукция и дедукция при структурирането на системата от показатели за бюджетните разходи и макроикономическата динамика, при открояването на най-важните характеристики в динамиката на тези показатели и тяхната взаимобвързаност и при формулирането на конкретни заключения по отношение на установените връзки и зависимости и тяхното реално проявление в старите и новите страни – членки на ЕС.

Четвърто, сравнителен анализ на фундаменталните допускания и изводи на различните възгледи за макроикономическите проекции на бюджетните разходи в краткосрочна и дългосрочна времева перспектива, на отделните показатели за разходите на държавното управление, на различните структурни разрези на бюджетните разходи и тяхната макроикономическа обвързаност, на своеобразията в динамиката на общите разходи на държавното управление и техните отделни компоненти в рамките на обособени времеви интервали и на приликите и различията в проявлението на изследваните взаимодействия в старите и новите държави – членки на Съюза, както и в конкретни страни членки.

Пето, дескриптивен анализ на промените и структурните характеристики на бюджетните разходи през призмата на тяхното самостоятелно поведение и по линия на тяхната обвързаност с мак-